

Проф. др БРАНИСЛАВ КОВАЧЕВИЋ

ИНФОРМБИРО И ЦРНА ГОРА (Прилог питању)

Вријеме од 1948. до 1953. представља веома комплексан период у развоју југословенске државе. Током тих година југословенско државно и партијско руководство било је изложено великом идеолошком и политичком притиску Свесавезне комунистичке партије (бољшевика), уз подршку скоро свих комунистичких и радничких партија у свијету. Изопштена из међународног комунистичког покрета, Комунистичка партија Југославије је уз огромне напоре и велике жртве бранила своје право на самосталност и равноправност.

Сукоб је имао за последицу раскид партијских и убрзао заоштравање државних односа између Југославије и источноевропских држава совјетског блока и представљао један од најважнијих међународних политичких догађаја онога времена. Југославија је била политички изолована и економски блокирана од тзв. социјалистичких источноевропских земаља. У тој борби против стаљинског хегемонизма, југословенско руководство је успјело да одбрани право на самостално вођење политике, супротстављајући се "генералној линији" комунистичког покрета и његовом "руководећем центру".

Информбирос у Црној Гори има све карактеристике сукоба 1948. у Југославији, али и неке особености условљене специфичним економским и друштвено-политичким стањем и наслеђем. Црна Гора је изашла из Другог свјетског рата као једна од најзаосталијих покрајина Југославије, са десеткованим становништвом, разореном привредом, општом културном заосталашћу, најмалобројнијим радништвом и најбројнијим комунистичким чланством. КПЈ у Црној Гори је била продрла у све поре друштвеног живота.

Специфичност послеријатног развитка у Црној Гори била је одређена чињеницом глобалног значаја, односно мјестом Русије (СССР) у

његовој историји. Традиционални однос према словенској "матици", православној "централи", према савезнику и материјалном помагачу из времена многих историјских искушења, природно се спајао са митом о Совјетској Русији, земљи радника и сељака. Митови односа према њој били су присутни у домаћим легендама међународног значаја, какве су биле Вукашин Марковић и касније Петко Милетић, Никола Ковачевић и други. Захваљујући Комунистичкој партији, мит Русије се ширио, а затим су спласнула, иначе плитко утемељена грађанска подозрења и непријатељства према комунизму, што је омогућавало природну симбиозу традиције и револуције.

Комунистичка партија, односно покрет под њеним руководством, добијао је велику националну и интернационалну тежину. Стално је ширио своје редове пријемом нових, нарочито младих чланова. Традиционални однос према побједничкој "Русији" постајао је редовна политика. Партија је у Црној Гори везивала све више људи за себе не само радикалним социјалним идејама него и облицима социјализације, посебно у имовинској сфери, који су говорили о наступању новог доба.

Измијењени услови омогућили су Партији да приступи смјелијим корацима друштвене реконструкције, која се огледала у изградњи демократско-револуционарног система: органа власти и друштвено-политичких организација. Партија је постајала окосница цјелокупне друштвене надградње, коректив њеног стремљења. У идеологији су се мијешали елементи традиције, понарођени до степена уравниловке, и елементи новог. Обични људи улазили су у политичку орбиту као њени креатори, са увјерењем да граде ново друштво без експлоатације човјека по човјеку. У овој реконструкцији совјетски узор били су веома наглашени. О значају овог фактора говорило је народно расположење, у коме су се испреплијетале домаће и совјетске пјесме, домаћи и совјетски јунаци; док је рат трајао - јунаци рата, чим је он завршен - јунаци мира. Стаљин је био персонификација свих идола и цијеле Русије.

У овом периоду нема неких непознаница са становишта глобалних опредјељења у политици КПЈ за изградњу земље на федеративном и демократском принципу, што је био основни и крајњи циљ револуционарне трансформације друштва и државе најављене устаничке 1941. године.

Државно-правни концепт у Црној Гори био је у складу са југословенским концептом Комунистичке партије Југославије. У том погледу није било дилеме, јер је на овом подручју државна индивидуалност историјски била дубоко утабана. Читав овај државно-правни процес био је саставни дио још пред рат изграђеног партијског националног концепта, који је Црној Гори давао исто мјесто као и другим југословенским цјелинама.

Комунистичка партија Југославије у Црној Гори није била само носилац новог институционалног развитка него и главни инспиратор и организатор његовог функционисања. Преко ових органа она ће последице завршетка Народноослободилачког рата и револуције, у периоду обнове ратом опустошене земље, усмјеравати невиђени радни ентузијазам народних маса.

Радном елану народа и његовој нади да долази вријеме срећног и безбрижног живота највише је доприносила чињеница што се народ осјећао безбједан. Томе је доприносио и Уговор о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи закључен између Југославије и СССР-а. Спољна политика Југославије ишла је у корак са совјетском по свим међународним питањима, што ће се нарочито потврдити у хладном рату насталом између дотадашњих антифашистичких савезника сила Истока и Запада.

Тако је текао живот народа који је несребично и са највећим пожртвовањем, оскудијевајући у најосновнијим потребама, улагао нечувене напоре и без отпора се одазивао свим захтјевима и често веома непопуларним мјерама своје нове власти, надајући се у њу и очекујући да ће она извршити обећано. У свему томе истицан је ослонац на великог и моћног савезника - Совјетски Савез. Постојало је опште увјерење да су односи између Југославије и Совјетског Савеза идеални. Вјеровало се у оно што је званично саопштано и што је одговарало народном расположењу и његовим вјековним жељама и стремљењима. Највиши југословенски руководиоци су глорификовали Стаљина и Совјетски Савез: "генијалног генералисимуса", "братски нам Совјетски Савез", истицали велику захвалност земљи у којој "сунце никада не залази, тако моћној да у њој сунце стаљинске слободе никад неће потамњети". Главни пропагандиста КПЈ, Милован Ђилас у својој егзалтацији ће записати: "Поносно је живјети и борити се у Стаљиново доба, јер то значи бити дио нечега што неће никада умријети". Општем расположењу према Совјетском Савезу допринијела је и одлука да сједиште Коминформа буде у Београду, што је сматрано за велику част и признање југословенској Компартији, као и народима Југославије, који "могу бити поносни што ће њихова земља и на тај начин помоћи активности најнапреднијих снага савременог друштва на добро радног, мирољубивог човјечанства и народа који се боре за ослобођење од империјалистичког јарма...", писао је М. Ђилас.

Међутим, почетком 1948. године на површину су изашла крупна неслагања између југословенског и совјетског државног и партијског руководства, о чему партијско чланство и народ нијесу знали. Та неслагања су изражена у писмима између централних комитета комунистичких партија, руководећих органа у обије земље. Када су оркестрирани напади земаља тзв. народне демократије на југословенско партијско руководство достигли врхунац, ЦК КПЈ је одлучио да сазове

партијски конгрес и објелодани преписку и резолуцију Информбироа са својим одговором.

На Петом конгресу КПЈ прихваћена је Резолуција о односу КПЈ према Информбироу, уз констатацију да је критика у писмима ЦК СКП(б) "нетачна, неправилна и неправедна", што је уосталом представљао мото цјелокупног рада Конгреса. Одбијајући критике, руководство КПЈ је закључило да ће остати у свему вјерно "принципима међународне пролетерске солидарности и јединства антиимперијалистичког демократског блока". Одбацијући идеолошко-политички притисак комунистичких партија са СКП(б) на челу, вођство КПЈ је истовремено изражавало расположење за превазилажење сукоба, како би добило у времену за јачање сопствене позиције и упознавање чланства које није било упознато са стварним разлозима сукоба. Тито је завршио реферат на Петом конгресу с обавезом да ће КПЈ "својом непоколебљивом вјерношћу науци Маркса-Енгелса-Лењина-Стаљина - на дјелу доказати да она није скренула с пута те науке".

Највећем дијелу партијског чланства и народу у почетку нијесу били познати прави разлози напада на партијско руководство и Тита, као ни идејни творац тога напада - Стаљин који је имао хегемонистичке претензије према Југославији. На споро спознавање истине утицао је и неприкосновени ауторитет Стаљина и Совјетског Савеза. Стаљин је био идеолошки, државни и партијски узор, који је имао деистички карактер. Слијепа љубав и идеопоклонство према Стаљину и "мајци Русији" могу се поредити једино са библијским обожавањем. Поред тога, моћ Совјетског Савеза као свјетске велесиле била је присутна у свијести људи, као и страх од тоталне изолације. Стога се према Стаљину и Совјетском Савезу морало у почетку односити веома обазриво. Овоме треба додати још и низак теоријски ниво чланства у погледу несхватања промјена у друштвеном развоју. Отуда и догматизам и једнозначно схватање развојне политике, једном одређене заувјек. Томе је знатно допринијела и партијска линија дисциплинованог извршавања постављених задатака, што је, несумњиво, у једној фази била историјска нужност, а касније велика сметња.

Поред непознавања суштине сукоба, било је и тактичких поступака партијског руководства. Пометње је било и у многим главама црногорских комуниста. Постављала су се многа питања: шта ће бити са нама, са судбином социјализма, хоће ли се изгладити спор, хоће ли нас Русија спржити, да није у питању неспоразум?... Отуда је и разумљив садржај телеграма са митинга из Пљеваља од 5. јула 1948. године, на коме је присуствовало преко 2.500 грађана:

"Генералисимусу Стаљину, Кремљ - Москва

Наш драги друже Стаљине,

Дубоко нас вријеђају неправде које су нанесене од стране Информбироа нашем Централном комитету и нашој Партији. Вјерујемо у

Тебе, вођо и учитељу свјетског пролетаријата, да ћеш учинити све са своје стране да се ова неправда исправи. Познајући добро наше руководство сигурни смо да нас неће повести кривим путем. Рад и борба нашег руководства прије и после рата су најбољи докази његове оданости ствари социјализма.

Збијени чврсто око нашег Централног комитета и друга Тита, ослањајући се и учећи се од СКП(б) и од Тебе, уложићемо још више напора у изградњи социјализма. Још једном изражавамо нашу велику љубав према Совјетском Савезу, СКП(б) и Теби и чврсто стојимо на томе да нас нико не може одвојити од братског Совјетског Савеза".

Совјетски Савез је ширио пропаганду о томе да Југославија неће издржати као малољудна земља и да су већи и снажнији попустили или пропали у сукобу са свемоћним Стаљином. Напуштајући Београд Јудин, шеф Коминформа у Београду, изјавио је: "Ви нећете издржати ни три недеље. Ако не попустите, прогутаће вас западни империјалисти..." У пропаганди је истицана бројност Руса (280 милиона) и мало-бројност Југословена (16 милиона). Оваква пропаганда није само збуњивала малодушне и колебљиве него је стављала у дилему и неупућене људе. Ситуација је захтијевала да се дефинише однос појединаца према Партији, идеологији, власти, револуцији. Страх руководства и не само његов био је оправдан.

Доживљавајући истинске драме, људи су се питали: чему дати предност, како се одредити, откуда неспоразуми? Требало је јаким аргументима одвратити неупућене од отпадништва и саслушати њихове противаргументе, или оно што су они мислили да су аргументи. Сумње је потхрањивало и тешко економско стање у земљи, као и зависност највећег броја привредних планова обнове и изградње земље од Совјетског Савеза и земаља тзв. народне демократије и њихове кадровске помоћи. Повлачење совјетских стручњака из Југославије коришћено је за пропаганду о томе да је тешко економско стање најбољи доказ да је "Стаљин у праву".

У тим изјашњавањима, нарочито у Црној Гори, руски фактор је имао одлучујућу улогу. О томе је Петар Комненић, председник Народне скупштине Црне Горе написао:

"Када би неко покушао да разјасни питање зашто су се црногорски комунисти релативно у највећем броју изјаснили за Резолуцију, сваки одговор био би погрешан или непотпун ако се не узме у обзир чињеница да је црногорска Комунистичка партија била, хоћеш - нећеш, усисала са комунистичком идеологијом и нешто од оне вјековне традиције која је од давнина спајала неком духовном везом руски и црногорски народ.

Црногорско сиромаштво и неизбрисиве традиционалне руско-црногорске везе и љубав Црногораца према руском народу, која се пре-нијела и на Совјетски Савез, били су темељи црногорског комунизма.

Црногорци су били навикли да без резерве вјерују у све што је долазило из Русије и доцније из Совјетског Савеза. У њиховој психи постојала је већ вјековима представа о снази и моћи те велике земље, па није ни чудо што су јаке традиционалне везе, поред идеолошких, много значиле и за политичку оријентацију Црногораца, па и црногорских комуниста".

Овоме треба додати и ментални склоп Црногораца и њихову склоност наглум, бунтовном закључивању. Црногорцу је увијек било тешко да буде умно борбен, јер је у свом слободом озареном заносу губио реалност у борби. У питању је и заосталост политичке свијести, која је у Црној Гори била врло једнострана. Отуда и мишљења да се у Црној Гори на почетку сукоба 1948. године сваки члан КПЈ колебао, па и сам Блажо Јовановић, секретар Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору. Његово је колебање било "више психолошко" него оно које би га "одвело на пут одређења за Совјетски Савез" (М. Билас).

Највећи дио родољуба морао је да одболује ово стање. За отрежњење од вишегодишње индокринације, од "непогрешивог Стаљина" и Совјетског Савеза, било је потребно вријеме, али одлагања није могло бити више, јер је то захтијевао преломни тренутак у развоју друштва.

На партијским састанцима, као и у свакодневном животу, изјаве сваког појединца су помно праћене и обрађиване у партијским комитетима и полицијским испоставама. Инсистирало се на искрености, комунистичком маниру критике, отворености и самокритике. Наивни су били као и до тада искрени и отворено су саопштавали личне дилеме. Међутим, сваки онај који је на партијском састанку, или било гдје другдје, имао било какву резерву према југословенском партијском руководству или се слагао са било којим ставом из Резолуције Информбироа, био је касније, када су се односи Југославије са земљама Источног блока сасвим пореметили, изложен прогону сваке врсте. То му никада није заборављено ни опроштено, чак ни у случају да је промијенио мишљење и на сва уста нападао Резолуцију ИБ-а и однос совјетског руководства према југословенском партијском и државном врху. Такве комунисте су називали дволичњацима, стављани су на црну листу полиције, праћени, провоцирани и лишавани слободе као највећи нерпијатељи и издајници своје земље, народа и Партије.

Од самог почетка напада Информбироа на југословенско партијско руководство, један број најистакнутијих чланова Партије у Покрајинском комитету КПЈ за Црну Гору изражавао је дилеме, колебаљиво се понашао и дијелом прихватао оптужбе СКП(б) и Стаљина. То су били људи који су уживали повјерење партијског чланства, а имали су висок углед и у народу: чланови Покрајинског комитета, познати револуционари, искусни чланови Партије, партијски и државни

функционери. Њихово држање утицало је на поједине активисте који су се одређивали за Резолуцију ИБ-а.

Од девет чланова Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору - њих четворица Божо Љумовић (био је члан Политбироа ЦК КПЈ), Вуко Тмушић, Нико Павић и Радивоје Вукићевић, поред разговора и убјеђивања у ЦК КПЈ (разговарали су у Београду са Е. Кардељом, А. Ранковићем и М. Ђиласом) и Покрајинском комитету КПЈ за Црну Гору (са В. Тмушићем, Н. Павићем и Блажом Боровинићем посебно је разговарао Блажо Јовановић) да су застранили у својим виђењима и оцјенама сукоба, они су остали при свом мишљењу да је спор између ЦК СКП(б) и ЦК КПЈ узео оштре размјере, што је повећало "страх од даље перспективе", да је недолазак у Букурешт на састанак Информационог бироа довео до оштрог сукоба, да КПЈ не треба одвојено гледати од "међународног револуционарног покрета", да је Изјава ЦК КПЈ поводом Резолуције Информбироа преоштро написана и да "СКП(б) нема никаквих тенденција према ЦК КПЈ". Они су, такође, изражавали осјећај да се код њих настоји убити вјера у "СКП(б) и њену досљедност".

Пошто разговори и убјеђивања са наведеном четворицом чланова Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору нијесу уродили плодом, они су смјењени са партијских и државних функција 1. августа, а искључени из КПЈ 3. септембра 1948. године, пошто је претходно завршена партијска истрага. Као разлог њиховог искључења из Партије наводи се да су четворица бивших чланова највишег партијског форума у Црној Гори "разбијали јединство Партије, да су за ставове (информбиревске, прим. Б. К.) Резолуције врбовали поједине чланове КПЈ иза леђа Партије, злоупотребљавајући високе партијске и државне функције, били пред Партијом неискрени, несамокритични и стварали фракције у Партији".

Поред наведених чланова Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору за Резолуцију Информбироа изјаснили су се и поједини Црногорци који су имали високе војне и дипломатске функције: Арсо Јовановић, Владо Дапчевић, Бранко Петричевић, Радоња Голубовић и други. Они су значајно утицали на друге чланове Партије, као и друга лица да изразе свој однос према новонасталом стању.

Покрајински комитет КПЈ за Црну Гору је наложио свим среским комитетима КПЈ да на партијским састанцима упознају све чланове Партије са антипартијским радом и дјеловањем Божо Љумовића, Вука Тмушића, Ника Павића и Радивоја Вукићевића, који су били повезани са "издајницима типа Радоње Голубовића, Арса Јовановића и другим антидржавним елементима". Инсистирање на личној одговорности било је у функцији јачања већ угроженог јединства Партије, која је имала велику одговорност за стање у земљи.

Руководство Партије енергично је разобличавало њихову дјелатност посебно у мјестима из којих су потицали, како би сузбили могућу подршку. Био је то примјер обрачуна "с непријатељем у властитој средини", обрачун о коме је Лењин писао "увјерљиво и подстицајно", а по оној из народне пјесме "сваки свога убијте субашу". Тако је, на примјер, Мјесни комитет Берана на конференцији партијаца и ванпартијаца од 3. августа 1948. године осудио поступак Радоње Голубовића, дотадашњег амбасадора ФНРЈ у Букурешту, као "највећу издају према нашој земљи, народу и Партији", те да се "на издају Голубовића гледа с гнушањем" и да је његов поступак "недостојан родољуба..."

И Први (оснивачки) конгрес Комунистичке партије Црне Горе, као и претходни Пети конгрес КПЈ, изразили су пуно повјерење ЦК КПЈ и Јосипу Брозу Титу и дали снажан подстрек акцији на "разобличавању отпадника од политике Партије". Резолуција Информбироа је оцијењена као "напад на јединство наше Партије", јединство земље и "позив на грађански рат".

Година 1948. у Црној Гори представља велику драму. То је вријеме згуснутих догађаја и њихове динамике, збуњености и опште неизвјесности. Умјесто да се помно образлажу и аргументују, ставови се намећу. Није било истинског дијалога као средства за прочишћавање истине. Бројни скупови имали су превасходно манифестациони карактер (састанци, митинзи, конференције и други облици организованог окупљања) на којима је давана безрезервна подршка политици ЦК КПЈ. Била је то истовремено и проба и велико искушење за оне који су другачије мислили и који се нијесу могли помирити са разлазом са Стаљином и СКП(Б). Незадовољници су ширили пароле: "Тито је преврнуо политику", "Одвојисмо се од СССР-а" (у Титограду); "Ето, Божо (Љумовић) је био за СССР и зато га ухапсише" (у Даниловграду). У Колашину је кружило питање "Да ли смо ми сада за СССР?" А у Котору је лансирана вијест "На Тита извршен атентат", "Југославија ће остати изолована". Истовремено је кружила општа парола: "Ово неће дуго, мора доћи до рата".

Током 1948. политичка акција у Црној Гори, као и у Југославији, водила се "одозго" и усмјерена је била на одбијање клевета и лажи, на изјашњавање за и против Инфоирмбироа, и то најчешће на сједницама политичких органа и организација. При томе је изостајало објашњење политичке тактике у отпору ИБ-у, што је оспоравало излажење на свјетлост Стаљинових хегемонистичких апетита према Југославији. Због тога је Покрајински комитет КПЈ за Црну Гору у директивном писму (5. августа 1948.) указао на чињеницу да појединим "друговима није било све јасно" у вези са нападом ИБ-а на нашу Партију и у вези са писмима СКП(б), па их је неопходно "убиједити у став наше Партије", те да сваком таквом члану треба "индивидуално приступити" и да не треба "ни једног члана Партије одбацити којему ствари

нијесу биле јасне, а сада су постале јасније послје Петог конгреса, или који се може убиједити да прихвати став наше Партије, без резерве и који изврши искрено самокритику". Међутим, оне "који задржавају свој колебљив став и резерве треба чистити из Партије" послје истраге партијске комисије. Тиме је акција прерасла у "спашавање људи" од застрањивања, у "враћање са странпутица на прави пут", али и у разоткривање носилаца мишљења да "старијег" брата треба да слуша "млађи".

Политичка акција "спашавања људи" омогућавала је необавијештеним, колебљивим, заведеним да сагледају разлоге напада Информбироа на југословенско партијско руководство, а погодовала је и онима који су свјесно прихватили Резолуцију ИБ-а, а сада су, под изговором да одбијају "све клевете и све лажи" против КПЈ и "друга Тита", наставили своје прикривено дјеловање.

У Југославији је тада био заведен полицијски режим, развијен систем тоталне шпијунаже гдје "свако уходи и проказује свакога", гдје нико ни у кога нема нити смије имати повјерења.

УДБ-а је била свемоћни апарат репресије у чију се сферу рада није могло улазити, ако изузмемо "посвећене". Људи су пазили на себе, страховали за своју судбину, клонили се да питају за ствари које су могле изазвати санкције против њиховог политичко-моралног интегритета. УДБ-а је била свуда: све чула и видјела, ослоњена на велики апарат доушника. Народ је, с обзиром на праведност југословенског отпора, подржавао ову службу као чувара југословенске независности, заједно са осталим органима и организацијама и не знајући за методе које се примјењују. Према неким мишљењима тада је за УДБ-у радило око два милиона информатора, под којима се подразумијевају грађани спремни да дају обавјештења, одговарају на питања, изјашњавају се о људима и ситуацијама. Чим је имала толики капацитет власти и овлашћења она није могла - бар неки њени људи - да ово не злоупотријебе. О степену незаконитости најбоље говоре материјали Четвртог пленума ЦК КПЈ (Београд, јуна 1951) на коме је било ријечи о бројним злоупотребима од стране судова, тужилаштва, истраге и УДБ-е. Едвард Кардељ је питао да ли затвори уопште испуњавају своју сврху чим су пуни, заправо да не дјелује превентивно функција страха, јер је све добило масовне размјере. И у Црној Гори то долази до пуног изражаја. Традиционалне вриједности нашег народа, без обзира на политичку припадност, као што су рођаштво, пријатељство, кумство, саплемеништво сада су се растакале у најгорем облику. Патријархални морал највећих људских вриједности брзо се срзоао. Ко се усудио да се супротстави таквом стању био је подвргнут мјерама репресије. Довољна је била једна ријеч или гест ван прописаног политичког понашања да се човјек, ни крив ни дужан нађе у затвору.

Док у слободном друштву политички оптуженик може да у недостатку доказа очекује и ослобађајућу пресуду, оптужба "по основу Информбироа", по правилу је, значила осуду. То долази отуда што су тужиоци представљали партију а партија мањине - државну власт. Познато је да је у Црној Гори УДБ-а писала оптужнице које су тужиоци потписивали. Саво Јоксимовић, министар унутрашњих послова Црне Горе уобичавао је да када му доставе списак ухапшених лица поред њихових имена упише бројку, која је за судије значила унапријед изречену пресуду. У таквом правосућу судије су биле само извршни органи диктатуре, без самосталности и слободног судијског увјерења у примјени законитости.

И анонимне доставе узимане су као доказ "непријатељске дјелатности". Треба ли подсећати да је још римски цар Трајан (53-117) наредио да се анонимне доставе не смију узимати у обзир. У овом времену великог зла догађало се да се и чланови породица ухапшених лица увлаче у сарадничку мрежу УДБ-е и на тај начин су разбијали не само породицу, него и пријатељства, другарства, кумства, комшилук.

Од Резолуције Информбироа до краја 1948. у Црној Гори су искључена из Партије 93 члана, од којих су 53 ухапшена. Прва одлука о искључењу једног члана Партије у Црној Гори због отвореног изјашњавања за Резолуцију Информбироа донијета је 26. јула 1948. у Колашину. За Резолуцију Информбироа изјашњавали су се и ванпартијци. Њих двадест је ухапшено до краја 1948. године.

На почетку 1949. политичка акција на откривању и сузбијању присталица Информбироа у Црној Гори постала је шира, интензивнија и конкретнија. Успостављена је тјешња веза између републичког партијског врха са чланством на терену и народом. Партија је активирала своју "продужену руку" - Народни фронт у "борби против оних који су разбијали јединство Партије и државе".

Евидентна је била активност присталица ИБ-а, која се манифестовала у слушању емисија радио-станица земаља чланица Информбироа, посебно Радио-Москве, што је било забрањено, растурању пропагандног материјала, ширењу алармантних вијести, застрашивању партијаца и народа о могућем доласку руских снага, прорицању југословенском партијском руководству да ће брзо пасти. Пјеване су простаљинске и просовјетске пјесме. Појединци су се одметали у шуму. Најдрастичнији случај догодио се у Бијелом Пољу гдје се у ноћи између 6. и 7. јануара 1949. године Биро Среског комитета Партије са секретаром Илијом Булатовићем на челу одметнуо у шуму, с намјером да пређе у Албанију. Ова одметничка група била је за петнаест дана ликвидирана.

И на терену других среских комитета било је јавног изјашњавања за Резолуцију ИБ-а, нарочито у Андријевици, Колашину, Иванграду, Никшићу, Даниловграду, Цетињу. Било је случајева бјежања у сусјед-

не земље, нарочито у Албанију, као и стварања информбировских центара и организација. На Цетињу су основали централно руководство и руководства за поједине срезове.

Крајем 1948. године 16 чланова Партије у Црној Гори налазило се у бјекству, 21 је пребјегао у Албанију и пет их је убијено у бјекству. Почетком 1949. на подручју андријевачког среза налазила се једна наоружана група присталица Информбироа, која је била убачена из Албаније и остала неоткривена мјесец дана.

Послије оваквих поступака присталица ИБ-а у Црној Гори, акција Партије, народне власти и органа гоњења знатно добија у одлучности и оштрини, о чему говори број ухапшених у првој половини 1949. године - 434 у духу партијске директиве "чишћења свих антипартијских елемената из партијског и државног апарата ... како би се стање оздравило у појединим установама и мјестима".

Хапшења су све више узимала маха и завладао је општи страх. Хапшени су не само они који су се изјаснили за Резолуцију ИБ-а, већ и они који су пред неким изразили жаљење због хапшења свога друга или рођака. Хапшени су ученици и њихови професори, тзв. обични грађани, као и људи из државних установа, армије, службе државне безбједности. Ако би се дознало да су се двојица или више њих саглашавали у вези са Резолуцијом ИБ-а, то се квалификовало као организација која има за циљ рушење уставног поретка и свргавање радног народа с власти. Хапшен је и сваки онај који није пријавио надлежним органима безбједности ако је неко пред њим рекао нешто непожељно. Све је то погодовало ерозији морала и покренуло ниске страсти доушника полције, а све чешће су се појављивали и провокатори. Хапшени су и они који су од пријатеља и познаника скупљали помоћ за породице ухапшених.

За Резолуцију ИБ-а до краја 1949. у Црној Гори се изјаснило 1.192 члана Партије, или 7,54% укупног броја чланова КПЈ (15.814).

Бројна хапшења и оштрина акције била су, између осталог, предмет разматрања Трећег пленума ЦК КП Црне Горе (3. фебруара 1950) на коме је констатовано да се у борби против Информбироа није правила разлика између оних који су свјесно прихватили Резолуцију ИБ-а и оних који су били жртве "фронталног напада према информбировцима", већ су сви сврстани у "редове непријатеља нове Југославије". Замјерено је партијским организацијама да нијесу "водиле битку за сваког поштеног човјека да га политички и идејно придобију, како би на тај начин онемогућили непријатељски утицај на те људе".

У општој какофонији страха, крутости, олаког лишавања слободе, општег неповјерења царевала је УДБ-а која се издигла изнад Партије. Није се знало гдје је граница друштвене опасности. Она није била законски одређена, већ ствар процјене појединаца, форума, а не суда и судског процеса. Зато су била угрожена основна права и слобо-

де човјека. Није била у питању само репресија, већ и њени познати облици: идеолошке, економске, политичке и сваке друге тортуре. Дешавало се да су поједини чланови хапшени прије искључења из Партије. Експедитивност УДБ-е утицала је на изостајање политичког дјеловања и убјеђивања појединаца од стране основних партијских организација. Доминација гоњења над политиким радом имала је за посљедицу страдање невиних људи. И као што рече један савременик тих догађаја да је то било вријеме када је један човјек могао упропатити сто људи, али сто људи није могло спасити једног човјека.

УДБ-а је хапсила све оне који су оцијењени као опасни за систем. Нијесу поштеђени ни ученици појединих школа. У Учитељској школи у Никшићу искључено је, а потом ухапшено 15 ученика. Хапшења ученика било је и у Бару, Титограду, Цетињу, Иванграду.

И поред репресивних мјера, пропагандно дјеловање није престајало. У Зети, близу Скадарског језера, појављивали су се леци и лист "Нова борба" са антититовским садржајима. Пропагандни материјал убациван је из Албаније. Уз то, албански војници су упадали на територију Југославије и пљачкали стоку, што је изазвало незадовољство код тамошњих сељака.

Нема сумње да је УДБ-а била "најактивнији орган партије" у настојањима да се обрачунава са присталицама Информбироа. У томе је било знатних злоупотреба, да су биле предмет анализе на четвртном пленуму ЦК КПЈ (3. и 4. јуна 1951) и констатације да су биле појаве "брзоплетог лишавања слободе појединих грађана од стране неких органа". О томе су саопштени подаци "Јавног тужиоштва Министарства унутрашњих послова ФНРЈ" да је у 1949. години "од укупног броја хапшења у земљи, које је извршила УДБ-а 47% је неоправданих". Отуда и закључак да многи органи УДБ-е "хапшење људи сматрају као врло једноставну ствар", а било је и других појава кршења законитости тиме што се "хапшење не пријављује тужиоштву у законском року, или се ислеђење протеже чак и преко законског рока".

И поред овакве оцјене о злоупотребама службе државне безбједности, хапшења су настављена с нешто мањим интензитетом.

Поред невиђеног страха и терора полиције, под теретом економске блокаде источноевропских земаља и сукоба са капиталистичким свијетом, југословенско партијско и државно руководство тражи излаз из веома тешке политичке, економске и социјалне ситуације. У циљу доказивања своје правовјерности социјализму, југословенско руководство је крајем 1949. и на почетку 1950. донијело више мјера које су показале своју недјелотворност. Извршена је национализација предузећа локалног значаја и ситних трговачких приватних предузећа (1948), што је имало негативне посљедице.

Колективизација села оцјењивана је као стратешки задатак и свако занемаривање његове реализације имало је за посљедицу "немило-

срдно чишћење" из редова Партије, па и хапшење. Инсистирало се на томе да се "мора до грла загазити у социјализам на селу". Отпор колективизацији села изједначаван је са издајом земље и пристајање уз Информбиро. Убрзани процес стварања задруга под притиском значао је губитак личне иницијативе, губитак радног полета и интересовања за рад.

Пракса је убрзо показала да принудна колективизација црногорског села није примјерена условима и времену, па су очекивани резултати изостали, јер није била оправдана са економског и политичког гледишта. Иако ове заблуде нијесу дуго трајале оставиле су далекосежне посљедице на развитак пољопривреде.

У вријеме сукоба свака колебљивост квалификована је као издаја. Онај ко сумња, сматрало се да је на непријатељској страни, а за непријатеља нема милости. Такав радикалан став показивао бројним искључењима из чланства КПЈ. Од октобра 1948. до јула 1954. године, тј. у периоду између два партијска конгреса Црне Горе, искључено је 6.768 чланова Партије. Највећи број искључених чланова био је "по основу Информбироа", и то из редова ситних сељака и државних структура. Међу искљученима био је велики број оних који су се налазили на разним партијским и државним и привредним положајима: четири члана Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору, два члана Централног комитета КП ЦГ, 71 члан среских комитета, осам секретара среских комитета, од којих четири организационих, 18 секретара мјесних комитета, 183 секретара основних партијских организација, 28 секретара партијских ћелија, два секретара градских комитета, пет функционера Покрајинског комитета, 97 виших руководиоца и 153 разна партијска руководиоца и функционера.

Борба против присталица Информбироа била је нарочито жестока до Стаљинове смрти 1953. године, а затим долази до опадања репресивних мјера, али не и њиховог укидања. Хапшења су настављена али у мањем броју. Потпуна оријентација на откривање и хапшење присталица Информбироа, на одређен начин је утицала на запостављање и занемаривање акција против криминала, проневијера, неуредног живота и других слабости које су се појављивале код чланова Партије. О томе свједочи велики број искључења из Партије (462) због напријед наведених разлога, и то у времену од 1948. до 1953. године.

У Црној Гори је по основу Информбироа ухапшено педесетак припадника албанске националности. Њихово опредјељење за ИБ било је посљедица снажне пропаганде из Албаније. Поред тога, један број Малисора, који је био у присним односима са Црногорцима, повео се за њима. Међу албанским становништвом постоји утемељен ред односа и традиционални систем вриједности, у коме је сваком припаднику братства и сваком појединцу у њему одређено мјесто. Неки су жељели да те односе измијене, да предњаче и заузму мјесто супротно утврђе-

ном реду. Зато су пожурили и платили високу цијену таквом односу. Или, како је аутору ових редова изјавио један страдалник: "Ми смо 1941. закаснили, а 1948. уранили".

Статистички подаци о лицима која су, према подацима Службе државне безбједности, "дјеловала и иступала са информбировских позиција", од 1948. до краја 1963. године, у Југославији износе 55.663. Њихов број по републикама и покрајинама изгледа овако:

	Број лица	% од укупног броја у земљи
Босна и Херцеговина	4.543	8,16
Црна Гора	5.007	8,99
Хрватска	6.953	12,49
Македонија	2.662	4,78
Словенија	934	1,67
Србија	28.661	51,59
Косово	1.514	2,71
Војводина	5.389	9,68
УКУПНО	55.663	

Ако број евидентираних лица, која су се изјаснила за политику Стаљина или су била осумњичена да дјелују с таквих позиција, упоредимо са бројем становника у републикама и покрајинама, она ћемо добити сљедеће показатеље.

	Број становника по попису из 1961.	Број информ- бироваца	%
Босна и Херцеговина	3.277.948	4.543	0,13
Црна Гора	471.894	5.007	1,06
Хрватска	4.159.699	6.953	0,16
Македонија	1.406.003	2.662	0,18
Словенија	1.591.523	934	0,05
Србија	4.823.274	28.661	0,59
Косово	963.988	1.514	0,15
Војводина	1.854.965	5.389	0,29
Југославија	18.549.291	55.663	0,30

Као што се види, број лица која су се изјаснила за Информбиро или су осумњичена да су на позицијама стаљинистичке политике у односу према укупном броју становника Југославије процентуално је незнатан - 0,30%. Међутим, у Црној Гори је најизразитији с обзиром на број становника - 1,06% односно већи од збира процента свих република и покрајина.

Обрачун са лицима која су третирана као присталице Информбироа био је крајње окрутан и нечовјечан. Они су били физички изоловани и политички онемогућени. Живјели су једном наметнутом и строго контролисаном систему који је био заснован на принципу: мучи другог да не би мучили тебе. Процес присилног преваспитавања путем "изношења става" је један од облика чудовишног људског малтретирања, што је деградило човјека као људско биће, најбезочнији притисак на људску свијест. Људи су се самооптуживали и самопонижавали до краја људског поимања, како су издали народ, државу, Партију, Тита из кукавичлука или каријеризма и како су сада задовољни што им се пружила могућност да виде себе у правом свијетлу како би се вратили међу људе. Самооптуживање је ишло толико далеко да је оптужени преузимао на себе и сва друга недјела и људске мане уопште. Осим исповијести од дјетињства, бојкотовани је био принуђен да се самооптужује и да друге оптужује о "непријатељској дјелатности" у логору, о томе што је и када и с ким разговарао, да ли га је неко сажалевао или му у вријеме бојкота помагао. Они који су то чинили и сами су бојкотовани као "банда". Начин истраге и обезбјеђивање доказа за неучињено дјело "издаје народа и државе" представља посебно поглавље страдања људи. Док се у цивилизованом свијету тежи доказивању истине, овдје се захтјева лажно признање. Довољна је била лажна пријава, која се, по правилу, није провјеравала, или изнуђено "признање" немоћног човјека дато под страховитим психо-физичким притиском, па да се изрече казна. Батинања, разна мучења, "конвојна са слушања", док ухапшеник не почне у мукама и несвјесно да прича "признање" оно што од њега захтијевају, била су редовна. Физичко мучење завршавано је понекада и убиством недужних људи. Према подацима Министарства унутрашњих послова Црне Горе, који су достављени Удружењу "Голи оток" Црне Горе, умрлих и убијених из Црне Горе у затворима и логорима и на други начин ликвидираних било је 137 лица. У акцији "борбе против информбировача" у јануару 1949. убијено је 12 лица из бјелопољског среза, а нешто касније још 15 на терену беранског среза. Било је и других појединачних случајева убиства под изговором "покушаја бјекства". Додајмо овоме и двије смртне пресуде, које су извршене над Љубомиром Боричићем, предсједником Среског задружног савеза Титограда и Кољом Николићем, замјеником командира милиције у Затријепчу (Титоград), јуна 1950, као и злочин Сава Јоксимовића, генерала и народног хероја, ондашњег министра унутрашњих послова Црне Горе, који је према исказима свједока лично убио оца и сина које је претходно ухватила потјера у прољеће 1949. године.

У крвави режим спадало је и "испирање мозга". Од ухапшеника се захтијевало да шпијунира своје другове (примењиване су Гебелсове методе да свако мора да буде шпијун), да пише доставе о томе шта

је ко рекао, да стално говорио о томе да је Титов затворски систем најхуманији на свијету, да глорификује Тита, да псује Стаљина и Информбиро итд. Напади на Стаљина и Совјетски Савез нарочито су тешко падали црногорским комунистима, за које је "прва отаџбина, у души и срцу, била прва земља социјализма, совјетска и словенска Русија, представника оног друштвеног поретка за кога се бори читав свјетски пролетаријат". У тим колективима казаматима, пјевали су мученици у славу мучитеља. ("Друже Тито ко те не волио /Челични га метак погодио"). Пјесме логораша Титу биле су облик психолошке, моралне тортуре. Оне су по својој моралној гнусоби ужасно простачке, примитивне, усиљене: "Ранковића и Кардеља /Комуниста то је жеља/".

Према присталицама Информбироа поступано је нечовјечно. Људи су принуђавани да раде за полицију, да неће никоме саопштавати своје муке. Најприје су потписивали обавезе за сарадњу, а касније им је предочаван сопствени досије у коме су се налазила изнуђена признања и оптужбе невиних људи. На растанку би им иследник саоштио: ово ће вас пратити цијелог живота. И људи су ћутали.

Ухапшени су били људи "ван закона" и са њима се могло поступаи како је коме било драго и без одговорности за њихов физички и морални интегритет. Највећи дио ухапшених из Црне Горе прошли су кроз злогласне цетињске затворе у Богдановом Крају, Доњем Пољу, подруму УДБ-е за Црну Гору, гдје су мучени, а затим спровођени у Котор, на рт Кобилу и даље Голи Оток, Гргур, Билећу, Угљен, Стару Градишку, Рамски рит, Забелу... Хапшене су и жене.

Из цетињских затвора су тада ноћу тајно изношени многи, батинама и другим мучењима уморени затвореници и "бацани у шкрипове и рупе по Шеврљи и Шкрки, да их раскубају и разносе звјери и пси", наводе у својој књизи *"Цетиње - вријеме зла 1948-1956"* некадашњи страдалници Љубо М. Вушуровић и Бранко М. Мартиновић. Неки су ноћу на брзину потајно сахрањивани. О томе на Новом гробљу на Цетињу сјведоче и седамнаест необиљежених гробова непознатих затвореника из тих дана. "Њима су узели не само животе него и имена. Лишили су их права на обичну грађанску смрт којом се подразумијева испраћај, сахрана код својих најближих и опроштај од покојника". Ови и други примјери одмазде су нечувени у црногорској прошлости. "Никада и нико, одкад постоји Црна Гора, није тако подмукло, тако кукавички и тако звјерски убијао и закопавао Црногорце", наводе поменути аутори.

"Голооточко вријеме" није само зло и опако вријеме ухапшених. Карактерише га недостатак личних слобода грађана, које су услов колективне слободе. Тако, слободни нијесу били ни они грађани који нијесу хапштени, јер се никада није знало "ко је следећи". И однос према породицама ухапшеника био је суров и нечовјечан. Било је много

злоупотреба званичних ставова и крајње грубог односа према породицама и најближим рођацима ухапшених лица: бојкота, избацивања с посла, из бољих станова, захтјева за одрицање од брата, оца, мужа и слично. Забиљежени су случајеви уцјењивања младих жена и хапшење мужева оних жена које су "запале за око" неком од локалних насилника из службе органа пресије. На тај начин била је створена општа атмосфера страха и несигурности. Отуда се намеће закључак да се нико није осјећао безбједним, па ни они који су у датом моменту представљали "страх и трепет". И први човјек у партијској и државној хијерархији Црне Горе, Блажо Јовановић је био под присмотром.

Руководство ЦК КП Црне Горе уочило је оваква застрањивања органа безбједности према породицама ухапшених и указивало на сву штетност таквог односа. На састанку са предсједницима бироа средњих комитета Андријевица, Бијело Поље и Колашин (24. септембра 1949) и на Пленуму ЦК КП Црне Горе (3. јануара 1950) изречене су ријечи критике и упозорења онима који су се грубо и крајње недолучно односили према породицама ухапшених присталица Информбироа, а које не сносе никакву одговорност за такво опредјељење њихових чланова породице. Упозоравао је и Блажо Јовановић: "Треба имати правилан став према масама. Ми од људи не можемо стварати концентрационе логоре и тамо их слати... не бојкотовати породице информбировских елемената, то се није радило ни у току рата породицама ондашњих непријатеља" (24. IX 1949). Јовановић наглашава потребу "вјере у људе", без обзира на скретање и застрањивање једног броја комуниста и нечланова Партије.

Ова и друга упозорења највишег партијског руководства да према недужним породицама информбировача не треба на такав начин поступити и да то наноси више политичке штете него користи, нијесу значајније утицала на понашање једног броја људи у партијским руководствомима и органима безбједности. Такав однос не можемо на прави начин разумјети све док се не помиримо са чињеницом да људска бића имају несвјесни, као и свјесни дио ума и да инфантилни начин размишљања и осјећања може, с времена на вријеме, диктирати понашање не само појединца већ и читавих друштвених група, што се евидентним показало и на овим случајевима односа према породицама ухапшених лица оптужених као "непријатеља народа и државе". Такав однос је и резултат страха за сопствени положај, који сужава свијест.

Однос према породицама информбировача постепено се мијењао упоредо са пуштањем на слободу њихових чланова, нарочито после 1954. године, када је практично процес интензивне борбе против стаљинизма био при крају, а до тада се стаљинизмом ударало по стаљинистима.

Општа несигурност, осјећај личне кривице и страх од хапшења утицали су на бјекство појединаца и група из Југославије у источное-

вропске земље. Из Црне Горе се бјежало и у Албанију, с планом за прелазак у Совјетски Савез. До 1952. године из Црне Горе је пребјегло у Албанију 27 лица, а у друге источноевропске државе још 130 лица. Додајмо овоме и велики број оних који су се у вријеме објављивања Резолуције Информбироа затекли у Совјетском Савезу или другим земљама "народне демократије" по разним основама (школовање, стручно усавршавање, у дипломатским и другим представништвима и слично), изјаснили се за Резолуцију Информбироа и одбили да се врате у земљу.

Прва пуштања на слободу "из Мермера" (мисли се на Голи Оток) била су у љето 1949. године, када је ослобођено 700 лица, од којих и 110 Црногораца. Послије ослобођења пошли су "добровољно" на изградњу ауто-пута "Братство-јединство", а затим су се вратили у своју средину и наставили рад. Појединци су радили у установама и фабрикама, а неки су наставили школовање. Поред постепеног укључивања у живот, према овим лицима се и даље секташило, они су још дуго носили жиг издајника, захтијевано је да раде за полицију и да неће никоме саопштавати своје муке. Били су дуго времена под присмотром надлежних органа. Повратак у живот слободних грађана имао је високу цијену. Од њих је захтијевано да на састанцима и конференцијама Социјалистичког савеза, Синдиката, Омладине и другим скуповима осуђују Стаљина и Совјетски Савез и све друге земље које нападају Југославију и њено партијско руководство, да признају своју грешку и искажу покајање. Бивши ухапшеници који су "искрено ревидирали свој став", постепено су враћени у чланство Савеза комуниста. Тако је до 1957. у Црној Гори поново примљено у СКЈ 95 лица, уз претходну сагласност органа безбједности и Централног комитета СК Црне Горе. То је допринијело да се један број њих још више активира и да се друштвено и политички афирмише. На ово је утицала и промјена у југословенско-совјетским односима, посебно Хрушчовљев долазак у Београд и југословенско-совјетска Декларација, што је била пobjеда политике СКЈ. Истовремено, то је био пораз присталица информбировске политике.

Процес интеграције бивших информбироваца у друштвене токове, према подацима из јула 1958. (Извјешај ЦК СКЈ од 15. јула 1958) оствариван је плански и организовано. Већина се налазила у радном односу, и то најчешће сходно квалификацијама које су имали. Лична и материјална питања бивших информбироваца у Црној Гори "прилично су добро ријешена", истиче се у наведеном извјештају Централног комитета СКЈ.

Међутим, информбировци су били друштвено изоловани и послије повратка са острва. То је била нека врста спонтаног бојкота, разумије се само условно спонтаног. Непосјеђивање и избјегавање сусрета са ранијим пријатељима и друговима није било резултат неког на-

ређења, већ из страха да им контакти са "обиљеженим" особама не нанесу политичку и другу штету. У почетку тај страх је имао основа, јер су у извјесним случајевима органи УДБ-е пратили "непоправљиве", с ким се друже и ко их посјећује, како би спријечили "евентуалну завјеру". Касније, како је вријеме пролазило, такве особе су све мање биле под присмотром, али је "социјална смрт" још била присутна.

Статистички подаци о лицима која су кажњавана по основу Информбироа показују да је таквих највише било у Црној Гори. Узроци се углавном налазе у: традиционалним везама Црне Горе са Русијом, које су се манифестовале у споју традиције и иновације, русофилства, панславизма и православља са совјетизмом и бољшевизмом, увјерењу људи о "судбинској предодређености" да се у свему до краја иде; слијепом вјери у СССР и Стаљина (вођи међународног радничког покрета), како их је васпитавала КПЈ; у неблаговременом упознавању чланства КПЈ са садржајем писама СКП(б) и одговорима ЦК КПЈ; социјалном бићу црногорске средине и друштвеној свијести која је условљена економском неразвијеношћу; догматском прихватању совјетског концепта изградње социјализма, индокринацији партијског чланства и народа, тактици и политици КПЈ, бескруполозној антипартијској пропаганди; страху од велике силе и невјерице у сопствене снаге; каријеризму; недовољном идеолошком раду Партије и ниској свијести партијског чланства; несналажењу у преломном тренутку једног броја лица; колебљивости дијела истакнутих личности из самог партијског врха; недоследности у поступању према онима који су прихватили оптужбе Информбироа (прво политика "спашавања људи", а потом "фронтална и радикална борба и обрачун"); повођењу за ауторитетом у породици, братству и друштву уопште; колективизацији села итд.

Црна Гора је била најзаосталији дио Југославије. У њој је доминирало сеоско становништво, састављено од ситних индивидуалних произвођача са примитивном пољопривредном опремом и патријархалним менталитетом. У таквим неразвијеним друштвено-економским односима развијала се друштвена свијест којој је одговарао административно-централистички концепт социјалистичког развитка са владајућом улогом Партије и државе, посебно због тога што је рјешавање егзистенцијалних проблема знатно зависило од добијања материјалне и друге помоћи од стране југословенске друштвене заједнице, а ова је очекивала материјалну и техничку помоћ од Совјетског Савеза и земаља "народне демократије". Овако конституисаном социјалном бићу црногорске средине, нијесу одговарале веће демократске промјене, напротив - погодовали су елементи догматизма и радикалног љевичарства.

У свијести оновремених црногорских комуниста доминирало је схватање свих претходних (предратних и ратних) генерација о интер-

национализму, потреби јачања солидарности и узајамности, међународном комунистичком покрету, Коминтерни, о улози бољшевичке партије, Стаљину, као и дуга револуционарна традиција, уз револуционарно романтичарско занесењаштво, снажно су проговорили 1948. године, што је многе одвело на пут одређења за проинформбировску политику.

Године 1948. КПЈ је широко отворила своја врата многим људима који нијесу испуњавали њене критерије. У њене редове ушли су појединци који су били прочетнички оријентисани, као и друга лица која су у току рата имала неутралан став, а било је и сарадника окупатора. Њихови мотиви за улазак у Партију били су превасходно калкулантски, а не идејни и класни. На такву праксу пријема реаговали су стари чланови партијске организације, показивали су знаке разочарења и постепено су се одвајали од Партије. За борце и комунисте и чланове њихових породица такво понашање доживљавано је као запостављање њихових ратних заслуга. Зато се и нијесу мирили с таквом праксом, већ су отворено реаговали.

Принудна колективизација, мјере откупа, наплата пореза, мобилизација радне снаге и слично - рађају у народу, посебно међу сељацима, који су представљали најјачу снагу револуције, незадовољство и жељу за супротстављањем захтјевима нове власти. Партија је превише "силувала" услове и вријеме, пожурјујући ствари које по самој њиховој природи нијесу могле да буду реализоване оном брзином којом је она жељела. Прихватање колективизације и организовање задругарства и тамо гдје за то није било објективних услова - доказ је импровизације и некритичке примјене совјетског рецепта по сваку цијену. У таквој ситуацији Стаљинов напад на Југославију за појединце је значио потврду њиховог незадовољства.

Наша истраживања показују да је разочарење код једног броја ортодоксних и правовјерних комуниста дошло још пред крај рата, када су почела раздвајања руководства од бораца на храни, спавању, облачењу и слично. Рушили су се снови о једнакости, правди, миру, сарадњи и солидарности, једнаким и потпуним могућностима избора рада и занимања, образовања, здравља, као и остваривање услова у којима ће човјек имати да живи према вриједностима које значе и вриједности живота. Одмах послје рата ове привилегије су увећаване, а са њима и незадовољство оних других - идеалиста. Напад Информбироа дошао је као потврда таквих разочарења, будући наде у могућности остваривања идеала револуције. Такви су држећи се оне народне "Боље умријети стојећи него живјети пузећи", изражавали свој бунт и незадовољство стањем у земљи, давањем за право дијелу оптужби Информационог бироа.

Цијена сукоба 1948. била је велика, плаћена је великим људским животима, општом несигурношћу и великим материјалним проблеми-

ма. Оно што се догађало ухапшеним људима (а огромна већина је била невина) без обзира на то да ли су или нијесу имали кривице - појединци називају чудовишним. А, чуда се, како каже један енглески писац, често дешавају у нерегуларним условима. У вртлогу домаћих страсти и страних уплитања, подстакнута је с највишег мјеста у државном и партијском руководству - помама, страх од губитка власти и немилосрдан обрачун, (који има коријене у револуцији), са "стварним и потенцијалним непријатељима". Био је то, истовремено унутрарпартијски сукоб идеолошких истомишљеника, а као што је познато унутарпартијски обрачуни су много жешћи него међупартијски.

Додајмо овдје и то да је било и оних чланова Партије који су формално одбацивали Резолуцију Информбироа, а у суштини су градили антипартијску платформу. Тако је познати црногорски интелектуалац и високи партијски функционер у агитационо-пропагандном раду највишег партијског форума, Радован Зоговић изражавао 1948. своју спремност да брани Партију од информбировске кампање, сваке неправде и клевете, али "на бази политике јачања и учвршћивања социјалистичког фронта на челу са СССР-ом, политике признавања и учвршћења руководеће улоге СССР-а, политике јединства и све вишег уједињавања социјалистичких земаља". Зоговић и његови истомишљеници нијесу прихватили теорију самосталног развитка социјалистичких држава. "Спреман сам да браним нашу Партију од сваке неправде и клевете тако да се види моје неслагање с теоријом такозваног самосталног развитка и са свим што из ње произлази". Зоговић се залаже за "државно уједињење социјалистичких земаља", а у књижевности за "побједу социјалистичког реализма".

За таквим истакнутим личностима поводили су се многи Црногорци.

Сви ови, као и други елементи - заједно или појединачно - били су пресудни за бројно опредјељење људи у Црној Гори, за проинформбировску политику, као и чињеница да је било највише оних лица која су без стварне кривице проглашена за "сумњиве по Информбироу". Посљедице такве политике су дуготрајне, а највећа је, несумњиво, у томе што је у општем голооточком паклу посрнуо човјек и у томе је његова највећа трагедија. За патријархални црногорски морал то је било губно. Нико није никоме вјеровало. Свако се бојао да говори чак и са пријатељем. Многи су постали денунцијанти, плашећи се да њих не денунцирају. Мотиви за морална посртања били су, прије свега, у страху од УДБ-е. У страху су живјели сви - и они који су имали власт чинили су све да је не изгубе, а сви други су страховали од власти.

* * *

Сукоб 1948. године представља један од најтежих момената у новијој историји Црне Горе. Он је довео до сукоба у Партији међу људи-

ма који су извели револуцију и на тај начин створили тешку ситуацију у Републици. Сукоб се пренио и на нечланове КПЈ са далекосежним посљедицама. Но, ма колико да је сукоб са Стаљином и његовом информбировском политиком био тежак ударац за читав југословенски народ, он је донио отржењење, ослобођење од илузија, разбио се наш романтизам, нестао је један велики мит, вратило се самопоуздање и вјера у сопствене снаге. Отпор стаљинизму и побједа курса КПЈ подигли су углед Југославије у свијету, али тиме није потпуно нестало присталица информбировске политике у Црној Гори.

Сукоб са Информбироом отворио је низ сложених идеолошко-теоретских и практично-политичких питања у свим сферама живљења и рада.

Драстичност сукоба 1948. је израз и посљедица система који се бескрупулозно обрачунавао са политичким противницима. Критика није имала задатак да помогне, није била средство моралне катарзе партијских редова, већ метод обрачуна са неистомишљеницима унутар партије. Тзв. чистке су учвршћивале бирократске односе у њој.

Сукоб 1948. разарао је биће КПЈ. Да би се успоставио жељени ред, свему је давана политичка и идеолошка потка. У обрачуну са неистомишљеницима не бирају се средства. Монтирају се политички процеси с циљем дискредитације појединих истакнутих личности, сабораца. Окривљени нијесу имали шансу да се бране. Човјек није имао право да другачије мисли од званичног - директивног. Владао је ауторитарни дух партије и полиције. Борба у сопственој средини била је основна морална девиза југословенских комуниста, која се у Црној Гори драстично примјењивала. Искључено је свако нагађање или компромис. Радикализам је постао владајуће политичко дјеловање.

Реторика којом су осуђивани информбировци била је чудовишна, примитивна, псовачка, клиширана и шаблонизирана. Језик бирократски, а тиме и понижавајући, псовачки. "Народне масе" су завођене и дресиране да понављају оно што је партија наумила.

Сукоб 1948. године имао је далекосежне посљедице нарочито у Црној Гори. Завадио је људе, разорио патријархалне вриједности, разбио највећу вриједност друштва - породицу, срзао моралне постулате, утјерао страх у тијело и душу, подстакао ниске страсти, увео нови вокабулар у комуникацији међу људима - псовка, клевета, подвала, освета, завист, мржња, подозрење постају општа мјеста. Нестало је срама. Све је било дозвољено у обрачуну са "непријатељима партије, Тита и државе".

Овакво интензивно стање страха и безумља трајало је до смрти Стаљинове (5. марта 1953). Ускоро долази до постепеног попуштања и промјена нарочито у културном и умјетничком животу. Извршена је беспопштена критика стаљинизма и изражен бунт против диктата којим се одређују обичаји, осјећаји, увјерења, начела, начин мишљења,

начин уживања у љепоти стваралаштва, против свега што је умјетност сводило на идеологију. Са попуштањем идеолошких стега у култури мијења се донекле и општа клима. Потискује се псовачко-трибалистички садржај ниподаштавања и омаловажавања неистомишљеника. Долазило је отрежњење, иако споро, јер све се помјерало само онолико колико је партија дозвољавала. Још дуго су све нити политичког живота и рада под контролом, а евентуална "исклизнућа" се оштро жигосу. Па ипак, процес попуштања у свим сферама живота се осјећао. Страдалници по основу Информбироа још ће дуго носити жиг потенцијалног непријатеља.

Сукоб 1948. године са Голим отоком, као метафором бројних казамата и логора, представља најмрачнији период у животу и раду КПЈ. Мрачни догађаји обиљежили су ово вријеме као ишчашено вријеме наше прошлости и њених тужних протагониста. Пола вијека је прошло, многи страдалници и њихови мучитељи нијесу међу живима. Преживјели - жртве и мучитељи се неријетко и друже. И једни и други су разочарани.

Година 1948. представља историјски међаш, историјску прекретницу међу тзв. социјалистичким земљама, револуционарну раскрсницу у међународном радничком покрету, крај интернационализма. Из сукоба са Информбироом изашло је извјесно ослобађање мишљења, без обзира на дотадашње методе.

Међутим, одвајање од простаљинске политике није на очекивани начин искоришћено, јер када је процес могао да узме демократски ток, партијски је врх у томе видио опасност од губитка монополисане власти. Зато Савез комуниста није испуштао стечену власт. Титова су права стално расла тако да су се претворила у неограничена. Култ Стаљина замијењен је Титовим. Пропагандни апарат Савеза комуниста дијелио је Титу само "нај" епитете. Будући се то упорно понављало, људи су све више тонули у политичку и идејну отупљеност, прихватајући изречено као истинито.

